

РЪКОПИСЕН ЕКЗЕМПЛЯР ОТ „СТЕМАТОГРАФИЯТА“ НА ХРИСТОФОР ЖЕФАРОВИЧ

Боню Ст. Ангелов

За възраждането на южните славяни през XVIII в. важна роля е имало културното и обществено-политическо дело на Христофор Жефарович. Българин по рождение, родом от град Дойран, неговата дейност протича във от пределите на българските земи, главно сред сръбско население в обширната тогава Австрийска монархия. Обичал да пътува твърде много, бил е в Палестина, ходил и в Москва, дето починал през 1754 година.

Христофор Жефарович е автор на няколко книги, най-важна от които безспорно е неговата „Стематография“, излязла във Виена през 1741 година. Желанието му е било да възкреси славата на южнославянските народи — българи и сърби, да пробуди у тях интерес към родното им минало, та чрез това да помислят за тежкия си робски живот: „Кацы они бяху, како кое царство бе, коея природи, каким щитом оружно. . . да би память та между человеки не угасла, но била во вечния веки, дерзнух сию книжицу типом написати“.

Съдържанието на книгата изтъква Жефаровича като един от ранните, възторжени и убедени дейци на южнославянската културна и политическа общност, книгата му действително е постигнала начертаната от автора цел — пробуждане на народностно съзнание у българи и сърби, активизиране на туй съзнание, което ги довежда до тяхното политическо освобождение.

Ще приведа само няколко примера за въздействието на „Стематографията“ в духовното пробуждане на нашия народ. Първо — Дойно Граматик — един от първите последователи на Паисий Хилендарски — заедно със своя препис на „История славяноболгарская“ (работен в Елена през 1784 година) подвързал и един печатан екземпляр от „Стематографията“ (вж. Софийска народна библиотека, Ръкописен отдел, № 370). След време тъкмо от този екземпляр на „Стематографията“ биват заемани и рисуванни изображения на български царе, светци и герба, които срещахме в някои по-късни преписи на Паисиевата история — напр. Славейков първи препис, Славейков втори препис от 1842 година (Софийска народна библиотека, № 371 и 372), Шишков препис от 1845 година (№ 376 на същата библиотека), Ахтаров препис от около 1842—1845 г. (№3267 на Научния архив при БАН). През 1841—1844 г. Ив. Богров отпечатва в Одеса „Лици на болгарските царе Йоанна Асеня и Йоанна Шишмана и болгарския лев“. Сам Богров пише: „Пободен от слободия за българска народност и от как са намирах веке далеч от виторожния месец, поръчах та литографираха българския царски беляз, растлания, издаден от прпаторчната Жефаровичева книга, що носях с мене си и явардых както очите си; това беше първото ми издание за свестяване българи“ (Ив. Богров, Избрани съчинения. Увод, редакция и бележки от Лилия Стоичкова. София 1940, стр. 126). Жефаровичевата „Стематография“ и издадените от Богров „Лици на българските царе“ влияят осезателно и върху следващите български възрожденски дейци, за тях се говори понякога в печатни издания или в кореспонденцията на наши възрожденци.

Такъв широк интерес към „Стематографията“ безспорно е имало и сред сръбския народ. Най-добро свидетелство за това са появилите се наскоро след първото издание нови екземпляри от книгата, като са били използвани предишните матрици; тогава се появява и „второе

издание“, показващо някои типографски различия спрямо първото издание. Откъм текст и образи няма отклонения.¹

Въпреки това „Стематографията“, изпълнена с патриотично съдържание (текст и образи), твърде скоро станала библиографска рядкост.

Тяко трайният интерес към нея, засилен от конкретни и определени нужди в живота на южните славяни през първата половина на XIX в., поражда идеята за ново печатно издание на бележитата вече книга „Стематография“. Тази идея била подета от родолюбивия сръбски книжовник Алекси Стоян Йоанович през 1837 г. Копието му, прекрасно по оформление, работено в Земун, близо до Белград, през 1837 г., съдържа не само текста, но и всички рисунки (образи и гербове) на „Стематографията“. Педантичното отношение на книжовника към неговия първоизточник се изразява дори и в почерка на ръкописа — много наподобява на буквите от печатния екземпляр. Ръкописът сега се намира в Киев—Ръкописен отдел при Библиотеката на Украинската академия на науките, сбирка на бившата Духовна академия № 448 (Муз. 771), обема около 60 листа осмина.

Заслужава да се посочи, че този ръкописен екземпляр на „Стематографията“ е описан още през 1916 година от Ал. Лебедев в книгата му „Рукописи Церковноархеологического музея Киевской духовной академии“ (т. I. Саратов 1916, стр. 180), но въпреки това досега на него не е обърнато внимание в научната литература.

Грижливо приготвеният от Алекси Стоян Йоанович ръкопис на „Стематографията“ бил изпратен или лично занесен от него в Киев за отпечатване, но по неизвестни за сега причини останал необиородван. Разбира се, може само да се съжاليا за тая съдба на книгата; нейното отпечатване щеше да я направи много по-популярна сред българи и сърби, щеше да изиграе още по-голяма роля в тяхното възраждане. Но все пак самата идея за преиздаване на „Стематографията“ през XIX в. е показателна за живота на южните славяни. Като оставим настрана обстоятелството, че това е израз на засилено народностно и общославянско съзнание, фактът е важен и сам по себе си — това е д и н с т в е н и я т известен за сега ръкописен екземпляр на „Стематографията“.

Какво представлява този ръкописен екземпляр на „Стематографията“?

Книжовникът сам свидетелствува, че е работил по второто издание на книгата. На лист 13, преди да започне прерисуването на гербовете, той пише: „Второе изданіе въ Христофора Жефаровиѣ иллирическаго общегѣ зѣграфа. И своерѣчнѣ приписато и изображеное въ Алексіа Столѣнъ Іѣванновиѣа, жителя Земѣнскагѣ“. А на лист 9 уточнява годината на прерисуването: „Алексіе Столѣнъ Іѣванновиѣа своерѣчно приписаль сѣа знаменіа изображеніи орѣдѣій иллирическихъ ради воспоминаніа оу Земѣнѣ е — гѣв декемвриа, лѣта аѣлз“ [1837].

Преписът съдържа всички рисунки и текстове на печатаната „Стематография“ по нейното второ издание, което впрочем не се различава от първото. Нещо съвсем ново е едно стихотворение, посветено на сръбския крал Стефан Душан, написано от Алекси Ст. Йоанович. Дадено в края на книгата, непосредствено след стихотворението за Христофор Жефарович от Павел Нанадович, то има такъв наслов: Стихи, иже за вѣчнѣю памѣть благополѣчнагѣ царствовашемѣ всеславномѣ и силномѣ Стефанѣ Дѣшанѣ Неманиѣа великомѣ императорѣ сѣрбском, расійском, греческом и болгарьском Алексѣа Столѣнъ Іѣванновиѣа, житель града Земѣна, всепокорнѣ приписѣть и въ залогъ родолюбивагѣ оусердіа дарѣть. Въ Земѣнѣ с-гѣв декемвриа, лѣта аѣлз“ [1837].

Една по-подробна съпоставка на двата текста може да покаже доколко Алекси Йоанович се е придържал към печатния текст, дали е внесъл известни промени (добавки или изпускания на думи и фрази) и пр. Каквото и да покаже съпоставката, основно важна си остава идеята за ново издание на Жефаровичевата книга. Нуждата от такова издание за южните

¹ Повече подробности върху трите редакции на „Стематографията“ изнася в своята ценна книга Д-р Георгие Михайлович, Сръпска библиографија XVIII века. Београд 1964, стр. 22—31.

славяни ще е била вече твърде остра, с чието задоволяване се е заел будният книжовник Алекси Стоян Йоанович. Какви други съчинения има той — печатни или ръкописни в сръбската книжнина — не ми е известно. Но дори и само това да е неговият книжовен опит, той пак заслужава известно внимание в историята на южнославянското възраждане. В случая важно значение има и неговото стихотворение за Стефан Душан.¹

НЕИЗВЕСТНА ЛИСТОВКА СЪС СТИХОТВОРЕНИЕ НА ИВАН ВАЗОВ

Димитър Мирчев

Един оригинален начин на нашия народен поет Иван Вазов да изрази общественото си чувство и дълг представлява летящият лист със стихотворението „Недей!“. От възможните направени справки се установи, че в нашата литература не е отбелязано за съществуването на листовка с тази творба.

Не за първи път Ив. Вазов прибегва до подобно отпечатване и разпространяване на стиховете си. Както отбелязва Кирил Христов, много от стихотворенията, влезли в „Пряпорец и гусла“, още в Букурещ се пръсват в ръкопис. „Едно от тях, именно „Боят настана, тупат сърца ни“ се е пяло в някои места на Средногорието при обявяване на Априлското въстание през 1876 година.“² Същият факт потвърждава и Юрдан Тодоров.³

Ярък родолюбец, горещ поклонник на Русия, Иван Вазов още при пристигането на руските освободителни войски в Букурещ през 1877 г. пише „Ода на императора Александър II“, също и одата „Николай Николаевич“, които, напечатани на отделни листове, се разпространявали между румънските българи.⁴ Сам поетът изповядва, че е напечатал и „пръснал в отделни хвърчащи листове“ споменатите оди.⁵

В Български исторически архив (БИА) при Народната библиотека „Кирил и Методий“ в София се пази един екземпляр от листовката със стихотворението „Падна Плевен!“, написано „в чест на руското войнство“. Творбата на Вазов носи дата: „Свищов, 29 ноември 1877“.⁶

За първи път Никола Начов оповестява през 1932 г.⁷ за листовка („хвърчащ лист“) със стихотворението „Чувства по Новата Година“, като дава подробно описание на външния вид на листовката. Въпросното стихотворение — пише Начов — е напечатано на голям лист хартия (33x41 см) в 4 колони, в рамка печатни линии и над него — руският герб“. В БИА се палят две листовки със стихотворението „Чувства...“, едната — издирена от Н. Начов. Описанието на Начов съвпада отчасти с външния вид на съхранените листовки. И на двете стихотворението е в три, а не в четири колони, както пише той. Освен това Начов твърди, че

¹ Полученият микрофилм от ръкописа предадох в Научния архив при БАН, дето се съхранява под № Г-IV-141. Направените фотокопия улесняват проучването на ръкописа. За получаването на микрофилма, както и за оказаното голямо съдействие по време на работата ми в Киев през лятото на 1966 г. (заедно с проф. К. Куев) по издирване съчинения на Климент Охридски, изказвам сърдечна благодарност на другаря Николай Петрович Визир — завеждащ Ръкописния отдел при Академичната библиотека в Киев.

² Христов, Кирил. Иван Вазов, кратък живопис. Юбилеен сборник Иван Вазов 1870—1920 под редакцията на Хр. Цанков, София, 1920 г., стр. 181.

³ Тодоров, Юрдан. Иван Вазов, биографичен очерк. Иван Вазов, живот и творчество — за 70 годишнината му. Под ред. на проф. Романски, София, 1920 г., стр. 12.

⁴ Как там, стр. 13.

⁵ Събрани съчинения на Ив. Вазов, София, т. 19, 128, стр. 129.

⁶ НБКМ, БИА, II-B, 2969.

⁷ Начов, Н. Непознато досега стихотворение на Ив. Вазов, вж. „Литературен глас“, София, IV, бр. 146 от 13 март 1932 г., стр. 2.